

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ В ДОНБАСЬКОМУ ІНСТИТУТІ ТЕХНІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ ПВНЗ «МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АКАДЕМІКА ЮРІЯ БУГАЯ»

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF DUAL EDUCATION AT THE DONBAS INSTITUTE OF TECHNOLOGY AND MANAGEMENT "ACADEMICIAN YURI BUGAY INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL UNIVERSITY"

Стаття присвячена аналізу позитивного досвіду впровадження елементів дуальної освіти у Донбаському інституті техніки та менеджменту ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» (далі – ДІТМ МНТУ). У статті розглядається досвід дуальної освіти в Німеччині, Швейцарії та Франції, а також актуальність, перспективність, ефективність і переваги такої форми освіти в Україні на прикладі впровадження її у ДІТМ МНТУ.

Проаналізовано нормативно-правове забезпечення її основні джерела дуальної форми здобуття професійної освіти. З'ясовано завдання дуальної форми здобуття освіти. Виокремлено й охарактеризовано основні періоди становлення дуальної освіти, розкрито особливості її розвитку на сучасному етапі. Подано загальну характеристику структури управління професійною підготовкою студентів ДІТМ МНТУ. До згаданої структури входить стажування студентів старших курсів на підприємствах один раз на тиждень за індивідуальними планами на основі укладання контрактів із конкретними установами, наявність кураторів в інституті та на підприємстві, що забезпечує системний контроль, організація тренінгів за різними напрямками господарської діяльності, особисті зустрічі студентів із підприємцями, керівниками державних і недержавних установ, організацій, підприємств, керівниками підрозділів.

Здійснено порівняльний аналіз дуальної освіти в Україні та Німеччині, виявлено прогресивні ідеї досвіду професійної підготовки та визначено можливості їх реалізації в освітньому просторі України. Вивчення досвіду реалізації дуальної системи професійної освіти в країнах Європейського Союзу дозволило глибше зрозуміти основні фактори успіху німецької моделі дуальної освіти. Крім того, наведено переваги та недоліки дуальної форми здобуття освіти в Україні, а також пропозиції щодо її вдосконалення.

У статті колектив авторів підкреслив важливість практикоорієнтованого навчання, плідної співпраці вищих навчальних закладів і підприємств за умови активності самих студентів.

Ключові слова: професійна освіта, дуальна підготовка фахівців, принципи дуальної системи освіти, завдання дуальної освіти, соціальне партнерство, вища освіта, практичний досвід.

In this article is devoted to the analysis of positive experience Implementation of elements of dual education in Donbas Institute of Technology and Management of the Higher Educational and Technological University "Academician Y. Bugay International Scientific Technical University" (hereinafter – DITM ISTU. Article examines the experience of dual education in Germany, Switzerland and France, as well as the relevance, perspective, effectiveness and benefits of such a form of education in Ukraine as an example of its implementation in DITM ISTU. The normative legal support and the main sources of dual form of vocational education are analyzed.

The problem of the dual form of education has been clarified. The basic periods of formation of dual education are revealed and characterized, to reveal features of its development at the present stage. The General characteristics of structure of management of vocational training of students of DITM ISTU are submitted. The mentioned structure includes: internships of senior students at enterprises once a week according to individual plans on the basis of contracts with specific institutions, the presence of supervisors at the institute and at the enterprise, which provides systematic control, organization of trainings in different directions with businessmen, non-governmental institutions, business organizations, heads of divisions.

The comparative analysis of dual education in Ukraine and Germany is carried out, the Progressive Ideas of the experience of vocational training are revealed and the possibilities of their realization in the educational space of Ukraine are determined. Studying the experience of implementation of the dual system of vocational education in the countries of the European Union has allowed to understand more deeply the main factors of success of the German model of dual education. In addition, the Advantages and Disadvantages of the Dual Form of Education in Ukraine, as well as Suggestions for its Improvement, are given.

In the article, the team of authors emphasized the importance of practice-oriented learning, fruitful cooperation between institute and enterprises, provided that the students themselves are active.

Key words: professional education, dual training of specialists, principles of dual education system, dual education tasks, social partnership, higher education, practical experience.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.1-42>

Деркаченко Ю.В.,

канд. юрид. наук,
доцент кафедри права
Міжнародного науково-технічного
університету імені академіка Юрія Бугая

Яковенко Ю.Л.,

канд. іст. наук, доцент кафедри історії
України і правових дисциплін
Донбаського інституту техніки
та менеджменту
Міжнародного науково-технічного
університету імені академіка Юрія Бугая

Смельянова А.О.,

магістр права, асистент кафедри історії
України і правових дисциплін
Донбаського інституту техніки
та менеджменту
Міжнародного науково-технічного
університету імені академіка Юрія Бугая

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний світ швидко змінюється завдяки інтеграційним процесам та інформаційно-комп'ютерним технологіям. Поширюється практика трудових міграцій, іноземного стажування викладачів і студентів. Підвищуються вимоги до випускників закладів вищої освіти, молодих спеціалістів. Посилюється конкуренція між здобувачами роботи

на ринку праці. Щоб зробити блискучу кар'єру в сучасному світі, людині необхідний набір особистісних якостей (відкритість, креативність, відповідальність тощо) і професійних навичок. Чим більшим буде такий набір компетентностей, тим легше особистість зможе реалізувати себе в обраній професії. Натепер вищі навчальні заклади України відчують гостру потребу у вирішенні проблеми

модернізації та реформування вузівської освіти. Радикальна трансформація економічного та соціокультурного простору України неминує впливає на освіту, в тому числі й на професійну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз літератури з проблем запровадження дуальної форми освіти дає підстави стверджувати про наявність численних робіт у закордонному науковому просторі (А. Аникеєв [5], Б. Ахмад (B. Ahmad) [2], Г. Браун (G. Braun) [29], В. Грайнерт [30], Т. Десінжер (T. Deissinger) [31], Ф. Еднер (F. Edner) [6], А. Корінна [8], Е. Терещенкова [10] та інші) та початок наукової розробки досліджуваної проблематики у вітчизняній історіографії.

Як правило, у роботах українських вчених аналізується іноземний досвід запровадження дуальної форми здобуття освіти та проблеми, які постають перед освітніми закладами. Натомість інтерес вітчизняних науковців зосереджений здебільшого на вивченні досвіду інших країн, у першу чергу країн Європейського Союзу (І. Бойчевська [13], О. Пришляк [14], О. Кашуба [15], В. Міщенко [16], В. Шейко [17] та інші). Також є спроби проаналізувати стан і перспективи розвитку дуальної форми здобуття освіти в Україні (І. Андрейців [3], О. Бегма [18], В. Вем'ян [19], В. Докторович [20], С. Дrajниця [21], І. Дрозіч [22], С. Іщеряков [23], О. Костюченко [24], К. Мазур [11]).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Трансформація економічного та соціокультурного простору України обумовлює необхідність проведення низки реформ в освітній галузі, зокрема в галузі професійної освіти. Система вищої освіти України нині переживає черговий раунд модернізаційних заходів. Вітчизняні університети відчувають гостру потребу у вирішенні низки нагальних проблем модернізації та реформування вищої освіти.

Мета статті – дослідити основні особливості дуальної форми отримання освіти та запровадження такої форми у Донбаському інституті техніки та менеджменту ПВНЗ «МНТУ імені академіка Юрія Бугая».

Виклад основного матеріалу. Останнім часом на глобальному рівні активізувався дискурс про дуальну модель освіти як нову форму підготовки випускників, спрямовану на практикоорієнтоване навчання на основі партнерства закладів освіти з підприємствами. Для студента дуальна форма освіти – це поєднання навчання і роботи (стажування) зі збереженням стипендії. Для університету та конкретного підприємства – це плідна співпраця, орієнтована на підготовку майбутнього кваліфікованого спеціаліста та забезпечення його працевлаштування після отримання диплома.

Актуальність проблеми запровадження в закладах освіти дуальної форми пов'язана з тим, що жорсткі професійні критерії вимагають і підви-

щення рівня підготовленості кваліфікованих кадрів у різних галузях життєдіяльності. Саме новий підхід до системи професійної освіти дозволяє забезпечити якісну підготовку висококваліфікованих фахівців майбутнього.

Натепер сучасні заклади вищої освіти забезпечують переважно теоретичну підготовку студентів. Більшість академічних годин відведено на лекційні та семінарські заняття, де обговорюється та закріплюється навчальний матеріал. Практичні заняття проводяться здебільшого в аудиторіях, у відриві від реального процесу виробництва, конкретних підприємств із їх специфікою роботи та проблемами. Саме впровадження дуальної системи підготовки фахівців відкриває нові додаткові перспективи у підвищенні ефективності професійної освіти.

В Україні проєкт запровадження дуальної форми освіти був розроблений і на сучасному етапі розвитку нашої держави поступово реалізується. Стаття 9 пунктом 1 Закону України «Про освіту» [1] дуальну освіту закріплює як одну з форм здобуття освіти в Україні. В пункті 10 того ж Закону подано визначення поняття «дуальна форма здобуття освіти» як способу здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктах освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації як правило на основі договору» [1]. Крім того, дуальна система освіти згідно Міжнародної стандартної кваліфікації ЮНЕСКО – це організований навчальний процес реалізації освітніх програм, який поєднує навчання на виробництві та навчання з неповним навантаженням у традиційній шкільній або університетській системах [29].

Міністерством освіти та науки України 19 вересня 2018 року № 660-р на Розширеному засіданні Колегії було прийнято Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. Вона підкреслює наявність у нашій країні проблеми недостатнього рівня готовності випускників навчальних закладів до самостійної професійної діяльності на робочих місцях. Реалізація Концепції передбачає розробку нормативно-правової бази як перший етап, розроблення типових моделей дуальної форми здобуття освіти та впровадження пілотних проєктів як другий етап, створення кластерів дуальної форми здобуття освіти як третій етап. Концепція була розроблена на 5 років – із 2018 по 2023 роки [2].

При дуальній системі в освіту залучаються як навчальні заклади, так і виробничі підприємства, установи, організації. Програми дуальної форми здобуття освіти інтегрують у собі теорію і апробовані на практиці ноу-хау. Змістовний сенс перетворень полягає в тому, що дуальну освіту студенти отримують одночасно в двох навчальних закладах:

університетах та інститутах (теоретичну частину), а на виробництві – практичну.

Основними завданнями дуальної форми здобуття освіти можна вважати такі:

- вдосконалення практичного складника процесу підготовки випускників зі збереженням достатнього рівня теоретичної підготовки;
- своєчасне та швидке реагування на вимоги ринку праці та роботодавців;
- підвищення мотивації студентів вищих і професійних навчальних закладів до навчання та отримання певної спеціальності та практичних навичок; підвищення конкурентоздатності випускників на ринку праці;
- забезпечення взаємовпливу та взаємопроникнення освіти та виробництва;
- полегшення адаптації молодих спеціалістів до умов виробництва.

Дуальна система освіти використовується в більш ніж 60 країнах із розвиненою промисловістю. У соціальному плані це механізм реалізації соціального партнерства держави, роботодавців, профспілок і різних громадських об'єднань із підготовки висококваліфікованого персоналу відповідно до потреб ринку праці. За оцінкою Міжнародного інституту моніторингу якості робочої сили (Швейцарія) одним із лідерів за рівнем кваліфікації кадрів є ФРН, а її система дуальної освіти багато в чому є зразком для всього Європейського Союзу [6, с. 5–8].

На прикладі Німеччини автори й розглянуть модель дуальної освіти. Здійснення навчального процесу в Німеччині йде шляхом синтезу виробничої діяльності в якості стажера (учня) та вивчення теоретичної частини в закладі освіти. Крім того, відбувається поетапне ускладнення навчальних і практичних завдань. Професійна освіта ФРН хоча і є децентралізованою, однак вибудовується відповідно до певних стандартів. У ФРН з 1981 року діють такі законодавчі акти як «Про сприяння професійній освіті» (описує інструменти регулювання в питаннях планування та статистичних даних професійної освіти), «Закон про охорону праці молоді» (обґрунтовує заходи захисту для розумної молоді), «Договір про професійне навчання» [5, с. 68].

Професійне навчання в ФРН чітко відповідає Переліку професій, який скоротився із 600 до 380 професій. Скорочення кількості професій відбулося у зв'язку з інтеграцією підготовки фахівців за схожими напрямками діяльності. Слід зазначити, що назва професій, сукупність знань, вмінь і навичок, необхідних для засвоєння, які навчаються по кожній професії, а також типовий навчальний план і підсумкові атестаційні вимоги розробляються та узгоджуються Міністром освіти і науки спільно з міністром конкретної галузі промисловості.

Розроблені документи є правовою основою і носять обов'язковий характер. Крім того, держава

намагається компенсувати витрати підприємства на професійну освіту. Фінансові інвестиції в систему дуальної підготовки фахівців у Німеччині становлять приблизно тридцять мільярдів євро. Більшість підприємств за допомогою дуальної освіти забезпечує себе кваліфікованими кадрами, які відповідають конкретним вимогам і запитам роботодавців, що дозволяє економити на витратах при пошуку, підборі, адаптації співробітників.

У Німеччині студент після отримання середньої освіти може продовжити навчання у вищій дуальній школі, знайшовши партнера серед підприємств. Навчання триває шість семестрів (три роки). Кожен семестр поділяється на три місяці теоретичної підготовки та три місяці стажування на підприємстві [3].

Практичний досвід реалізації дуальної форми здобуття освіти в Німеччині показує, що більша частина напрямів підготовки майбутніх фахівців регламентується угодою між соціальними партнерами, регіонами і державою. Підготовка фахівців того або іншого профілю базується на запитах і вимогах кадрового ринку, що дозволяє забезпечити молоді професійну мобільність і конкурентоспроможність. Період навчання варіюється до трьох років. Стажери (учні), які проходять практичну частину навчання на підприємстві, отримують зароблену плату. Система фінансується за рахунок держави і підприємств. Компетенцією держави є навчання на підприємстві, а в компетенцію регіону входить навчання у професійному ВНЗ. Підприємство повністю забезпечує процес навчання сучасним обладнанням, яке відповідає вимогам техніки. Великі підприємства і організації можуть дозволити собі навчання у власних лабораторіях і майстернях, дрібні – на робочих місцях.

Причиною успіху молодих швейцарських фахівців, які визнаються професіоналами світового рівня, є дуальна система освіти Швейцарії. Вона поєднує в собі визнані в усьому світі академічну освіту і практичне професійне навчання на місцях. Завдяки поєднанню академічної освіти та професійного навчання молоді фахівці навіть із середніми або низькими результатами у навчанні отримують можливість досягти успіху і виграти призи в міжнародних змаганнях професіоналів [12, с. 104].

Професійне навчання триває від трьох до чотирьох років і орієнтоване на професійні кваліфікації, які користуються попитом, із реальними робочими місцями. Програми вищих навчальних закладів і професійного навчання забезпечують ідеальне поєднання талантів із теорії та практики. Висока якість професійної освіти є основою інноваційного та виробничого потенціалу економіки Швейцарії, що в свою чергу забезпечує цікаві робочі місця і чудові можливості кар'єрного росту для мотивованих і кваліфікованих фахівців і керівників [8].

Система дуальної освіти Франції відкриває учням дорогу до всіх професійних сертифікатів, зареєстрованих у національному каталозі професійних кваліфікацій. Він включає всі сертифікати середньої або вищої освіти, а також сертифікати професійної кваліфікації, створені професійними галузями. Уклавши контракт на учнівство (від 1 до 3 років), молоді люди мають такий самий статус і права, як і інші співробітники підприємства, а також отримують заробітну плату. Навчання відбувається як на робочому місці, так і в навчальному центрі для учнів. Система регулюється державним законодавством, регіональними радами, політичними партіями та соціальними партнерами, які здійснюють керівництво центрами підготовки. Фінансування цієї системи навчання також відбувається з трьох сторін: від держави, внесків роботодавців на суму зарплати кожного учня, регіональних рад (бонуси за наймом, субсидії на навчання) і компаній (податок на навчання) [9].

Досвід розвитку освітніх систем таких країн як Німеччина, Швейцарія, Франція вказує на необхідність інтеграції дуальної освіти, яка є основою для високоякісної підготовки кваліфікованих фахівців в Україні [3]. У нашій державі дуальну форму навчання застосовують Економіко-технологічний інститут імені Роберта Елворті (м. Кропивницький), Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая, Донбаський інститут техніки та менеджменту ПВНЗ «МНТУ імені академіка Ю. Бугая» [12, с. 108]. В ЕТІ імені Р. Елворті студентам пропонується обрати цю форму за бажанням, а навчальний процес поділяється на дві рівні частини – теоретичну в навчальному закладі та практичну на підприємстві за обраною спеціальністю. Організація навчального процесу базується на фіксації взаємних прав та обов'язків у тристоронньому договорі [4].

Крім того, визначилося коло зацікавлених ВНЗ (Донбаська національна академія будівництва і архітектури (м. Краматорськ, тимчасове перебування в евакуації), Луганський національний аграрний університет (м. Харків, тимчасове перебування в евакуації), Національний лісо-технічний університет України (м. Львів), Сумський державний університет, Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Харківський державний університет харчування та торгівлі, Національний гірничий університет (м. Дніпропетровськ), Хмельницький національний університет, Національний транспортний університет), які мають наміри не тільки пропагувати, а й розпочати та послідовно впроваджувати елементи дуальної освіти на практиці. Ці ВНЗ взяли на себе зобов'язання застосовувати сучасну систему освіти в рамках певних спеціальностей, закріпивши свої наміри підписанням Меморан-

думу з Представництвом Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні [11].

У Донбаському інституті техніки та менеджменту ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» (далі – ДІТМ МНТУ) останні п'ять років реалізується власний проєкт із запровадження дуальної форми здобуття освіти. Цей проєкт передбачає теоретичну підготовку студентів 4 дні на тиждень у навчальному закладі, а також обов'язкове стажування студентів другого, третього та четвертого курсів усіх спеціальностей на підприємствах один раз на тиждень. Стажування відбувається за індивідуальними планами на основі укладення контрактів між ДІТМ МНТУ та конкретною установою, організацією чи підприємством незалежно від форми власності.

Студенти мають кураторів як у вищому навчальному закладі, так і на місці стажування. Куратори виконують функції керівників, консультантів, помічників. Студенти виконують різні види робіт, мають можливість побачити процес виробництва на власні очі, попрацювати з документацією. В процесі стажування вони складають щоденник і семестрові звіти. Установа, організація або підприємство, на яких за договором із ДІТМ МНТУ проходило стажування, видає студентам характеристики та має можливість відібрати кадри для їх подальшого постійного працевлаштування.

Складником дуальної форми здобуття освіти в ДІТМ МНТУ є організація тренінгів, які проводять як викладачі ДІТМ, так і запрошені спеціалісти. Тренінги проводяться з різних галузей: командоутворення, основи бізнесу, юридична грамотність, акторська майстерність, ораторське мистецтво та багато інших. Більшість із них завершується видачею відповідного сертифікату, який студенти додають до свого портфоліо та вказують у резюме.

Важливим напрямом запровадження дуальної форми здобуття освіти в ДІТМ МНТУ є особисті зустрічі студентів усіх курсів і спеціальностей з успішними людьми (в тому числі й випускниками певного закладу вищої освіти): підприємцями, керівниками державних і недержавних установ, організацій підприємств, керівниками підрозділів. Гості на подібних зустрічах діляться власним досвідом побудови кар'єри, дають поради, консультують, шукають стажерів і майбутніх фахівців. Такі заходи мотивують студентів бути більш активними в процесі отримання нових знань, формування та вдосконалення важливих у професійному плані вмінь.

Висновки. Дослідивши досвід дуальної форми отримання освіти на прикладі країн ЄС та України, можна виявити певні переваги цієї моделі: скорочення аудиторних занять до 30%; обсяг виробничої практики збільшується до 60–70% від обсягу навчального плану; виробнича практика заснована на індивідуальному підході і максимально

наближена до реальних умов підприємства; майбутній фахівець набуває важливих практичних навичок за обраним профілем підготовки; безпосереднє проходження практики на сучасному виробничому обладнанні; викладачі мають можливість стажування на підприємстві поряд зі студентами; викладачі та студенти мають можливість ознайомлення з корпоративною культурою підприємства та навчаються працювати в команді; студент обирає тематику випускної кваліфікаційної роботи, яка орієнтована на потенційні потреби підприємства-роботодавця; викладачі здійснюють моніторинг і визначають конкретний перелік спеціальностей, затребуваних конкретними підприємствами регіону [12, с. 107].

Окрім переваг існують і серйозні проблеми запровадження дуальної системи освіти в Україні, а саме те, що в навчальному плані на поглиблене вивчення навчального матеріалу відводиться недостатня кількість годин внаслідок інтенсивної організації навчання. Унеможлиблюється й проведення наукових розробок. Канікулярний час у студентів відсутній, проте їм надається певна кількість днів у рахунок відпустки.

Крім того, при реалізації дуальної підготовки фахівців слід врахувати, що у більшості закладів вищої освіти недостатньо розвинений індивідуалізований підхід до організації навчання, який передбачає розробку освітньої траєкторії для конкретного студента. Як слушно зауважують фахівці, на сьогодні ще не налагоджений фінансовий механізм оплати праці викладачів закладу вищої освіти та наставників на підприємстві, більшість приватних підприємств не бажають співпрацювати з університетами та брати на себе відповідальність за підготовку молодих кадрів через відсутність вітчизняного досвіду впровадження дуальної освіти [10].

Також слід зазначити, що правове забезпечення щодо ліцензування та акредитації такої форми освіти є недосконалим, воно потребує доопрацювання, особливо у питаннях зміни кадрового складу закладів вищої та професійної освіти у бік скорочення, включення у штат менторів-наставників із підприємства-партнера. Важливою є проблема врахування поряд із вимогами до площі закладу вищої освіти (2000 м²) площі підприємств-партнерів, на яких проходить стажування студентів.

Необхідно також запровадити систему "Open work place" (відкрите робоче місце) для підприємств-партнерів згідно із законодавством України про державно-приватне партнерство, яке забезпечує впровадження дуальної системи освіти у рамках надання пільгового оподаткування для підприємств із метою створення додаткових робочих місць для молодих спеціалістів.

Дуальна система освіти діє у Німеччині, Швейцарії, Франції. Вона має ряд переваг, наприклад дозволяє майбутньому спеціалісту набувати про-

фесійні навички, беручи безпосередню участь у виробничому процесі на конкретному підприємстві [12, с. 104]. Запуск проєкту із запровадження системи дуальної освіти в Україні, який відбувся у 2018 році і який заплановано повністю поетапно реалізувати до 2023 року, передбачає реалізацію багатьох заходів: від розробки нормативно-правової бази, запуску пілотних проєктів до введення дуальної форми освіти на конкурентоспроможних закладах освіти та зацікавлених підприємствах. Дуальна форма освіти спирається на плідну співпрацю закладів вищої та професійної освіти, установ, організацій, підприємств, активну позицію студентів із набуття та вдосконалення професійних навичок. Така форма навчання дозволяє позбавитись головного недоліку сучасної системи освіти – переважання теоретичної підготовки студентів над практичною.

На цьому шляху також виникають певні труднощі. Тому дуальну форму здобуття освіти можливо впровадити в нашій країні тільки за умови застосування нових освітніх технологій, модернізації матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів, підготовки нового покоління кваліфікованих кадрів, готових до життєдіяльності в умовах сучасного суспільства, що призведе до можливості виведення української освіти на рівень розвинених країн світу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року. [Електронний ресурс] // Законодавство України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (дата звернення: 15.01.2020).
2. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 року № 660-р [Електронний ресурс] // *Законодавство України*. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#n9> (дата звернення: 15.01.2020).
3. Андрейцев И. Что такое дуальное образование и зачем оно нам [Электронный ресурс] / И. Андрейцев // *Освіта.ua*. Режим доступу: <https://ru.osvita.ua/vnz/reform/54683/> (дата звернення: 15.01.2020).
4. Дуальна система навчання в Економіко-технологічному інституті імені Роберта Елворті [Електронний ресурс] // *ETI*. Режим доступу: <https://eti.kr.ua/dualna-osvita> (дата звернення: 15.01.2020).
5. Аникеев А.А. Современная структура образования в Германии / А.А. Аникеев, Е.А. Артуров // *Alma mater*. 2012. № 3. С. 67–68.
6. Edner F. Die Berufsausbildung im Dualen System / F. Edner. München : GRIN Verlag GmbH, 2004. 16 s.
7. International Standard Classification of Education. ISCED 2011 [Electronic resource] // UNESCO. URL: www.uis.unesco.org/en/pub/pub.
8. Коринна А. Успешная дуальная система образования: швейцарские специалисты считаются

лучшими в мире / А. Коринна // *Switzerland Global enterprise*. Режим доступу: <https://www.s-ge.com/ru/article/poslednie-novosti/uspeshnaya-dualnaya-sistema-obrazovaniya-shveitsarskie-spetsialisty> (дата звернення: 15.01.2020).

9. Cedefop. Spotlight on VET – Anniversary edition. Vocational education and training systems in Europe. Luxembourg: Publications office of the European Union, 2015. P. 26–27.

10. Терещенкова Е.В. Коммуникативная компетентность педагога: профессиональный аспект [Электронный ресурс] / Е.В. Терещенкова // *Концепт*. 2014. № 02 (февраль). ART 14038. Режим доступу: <http://e-koncept.ru/2014/14038.htm> (дата звернення: 15.01.2020).

11. Мазур В.А. Перспективи та проблеми впровадження дуальної освіти в Україні [Електронний ресурс] / В.А. Мазур // *Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці: III Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція*, м. Вінниця, 27 лютого 2018 року. Режим доступу: [http://www.vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/16f6d6ee76bfca88c2256fc7003eb153/b238cee15fbc7ba5c2257e61003039c5/\\$FILE/ЗБІРНИК%20ТЕЗ%20виправлений.pdf](http://www.vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/16f6d6ee76bfca88c2256fc7003eb153/b238cee15fbc7ba5c2257e61003039c5/$FILE/ЗБІРНИК%20ТЕЗ%20виправлений.pdf) (дата звернення: 15.01.2020).

12. Університет у сучасному суспільстві: місія, проблеми, виклики [Текст] : колект. монографія / [Г.І. Калінічева (кер. авт. кол.) та ін.]; за заг. ред. Г.І. Калінічевої; Приват. ВНЗ «Міжнар. наук.-техн. ун-т ім. Юрія Бугая», Каф. ЮНЕСКО Інформ.-комунікац. технології в освіті. Чернігів : ЧНТУ, 2019. 251 с.

13. Бойчевська І.Б. Особливості професійного навчання в межах дуальної системи освіти в Німеччині / І.Б. Бойчевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua> (дата звернення: 15.01.2020).

14. Пришляк О.Ю. Професійний розвиток педагогів у США і ФРН / О.Ю. Пришляк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.uzhpu.edu.ua>.

15. Кашуба О.М. Зарубіжний досвід реалізації системи безперервної освіти та перспективи його впровадження в Україні / О.М. Кашуба // *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 10. С. 43–48. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_10_13.

16. Міщенко В.І. Зарубіжний досвід на вітчизняні питання організації неперервної освіти / В. Міщенко // *Рідна школа*. № 11. 2010. С. 9–15.

17. Шейко В.М. Вища освіта в країнах Заходу: соціальні та етичні аспекти / В.М. Шейко. Х. : ХДАК, 1999. 152 с.

18. Бегма О. На виробництво – вже підготовленим [Електронний ресурс] / Олена Бегма // *Сільські вісті*. Текст. дані. Київ, 2018. 23 лют. (№ 15). Режим доступу: <http://www.silskivisti.kiev.ua/19562/index.php?n=38199> (дата звернення: 15.01.2020).

19. Вем'ян В.Г. Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації

освіти / В.Г. Вем'ян, В.Г. Тер-Ованес'ян // *Психологія: реальність і перспективи* : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. Рівне, 2015. Вип. 5. С. 29–34 (дата звернення: 17.01.2020).

20. Докторович В.М. Дуальна система підготовки кваліфікованих робітників як форма інтеграції професійної освіти і виробництва / Докторович Валерія Миколаївна // *Теоретико-методичні основи підготовки конкурентоздатних фахівців у контексті сучасного ринку праці* : зб. матеріалів наук.-практ. конф., Кривий Ріг, 6 квіт. 2017 р. / НАПН України [та ін.; за заг. ред. Л.М. Сергєвої]. Кривий Ріг, 2017. С. 36–39 (дата звернення: 10.01.2020).

21. Дращиця С.А. Дуальне навчання як інтерактивна форма організації навчального процесу / С.А. Дращиця, О.М. Дращиця // *Зб. наук. пр. Хмельниць. ін-ту соц. технологій Ун-ту «Україна»* / Хмельниць. ін-т соц. технологій Ун-ту «Україна». Хмельницький, 2016. № 12. С. 17–20 (дата звернення: 15.01.2020).

22. Дрозіч І. Використання елементів дуальної системи навчання при підготовці кваліфікованих робітників із професії «Кухар» / Ірина Дрозіч // *Молодь і ринок*. 2016. № 4. С. 139–143 (дата звернення: 02.01.2020).

23. Іщеряков С. Дуальна освіта – ми розпочали. Перші висновки [Електронний ресурс] / Сергій Іщеряков // *Українська правда*. Текст. дані. Київ, 2017. 14 вересня. Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/09/14/226445/> (дата звернення: 15.01.2020).

24. Костюченко О. Дуальна система підготовки кваліфікованих робітників: досвід упровадження / Ольга Костюченко // *Профтехосвіта*. 2017. № 10. С. 2–4.

25. Ahmad B.O. (2005). "The National Dual Training System: An Alternative Mode of Training for Producing K-Workers in Malaysia". In Aminah Ahmad (ed.), *Human Resource Development: Practices and Directions for a Developed Malaysia*. University Putra Malaysia Press Serdang. P. 3–8.

26. Braun G. Das Studium muss besser auf den Beruf vorbereiten / G. Braun // *WISU-Magazin*. 2009. № 5. S. 601–602.

27. Greinert W.-D. Schule, als Instrument sozialer Kontrolle und Objekt privater Interessen: Der Beitrag der Berufsschule zur politischen Erziehung der Unterschichten. Hannover, 1975. 107 S.

28. Deissinger T. Dual System // *International Encyclopedia of Education* / Eds. by P. Peterson, E. Baker, B. McGaw. Oxford : Elsevier, 2010. Vol. 8. P. 448–454. URL: https://kops.uni-konstanz.de/bitstream/handle/123456789/11960/Dual_System.pdf?sequence=1.

29. International Standard Classification of Education. ISCED 2011 [Electronic resource] // UNESCO. URL: www.uis.unesco.org/en/pub/pub.